

Article Arrival Date
Makale Geliş Tarihi
23.11.2024

Article Published Date
Makale Yayın Tarihi
20.12.2024

ALEVİLİKTE “OCAK TANIMLARI”: EPİSTEMOLOJİK VE ONTOLOJİK BİR BAKIŞ

“OCAK DEFINITIONS” IN ALEVISM: AN EPİSTEMOLOGICAL AND ONTOLOGICAL
OVERVIEW

¹Prof. Dr. Bülent KARA

¹Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji,

[ORCID ID: 0000-0001-6021-085X](https://orcid.org/0000-0001-6021-085X)

Özet

Türk kültüründe bir kült olarak geniş ve önemli bir yer tutan ocak kavramı, Alevi inanç sistemi içerisinde özgün bir anlam ve kavramsal çerçeveye sahiptir. Alevi inancının tarihî süreç içerisinde “ocak sistemi” adı verilen yapılanma, inanç mensubu olan dede ve talip topluluklarının sosyal, kültürel, dinî, hukukî ve ekonomik bakımdan bu sistem çerçevesinde organize oldukları görülmektedir. Literatür taraması yöntemiyle hazırlanan bu çalışmada, ocak teriminin Alevi inanç sistemi içerisinde kazandığı kavramsal anlamıyla ne zamandan beri kullanıldığı ve inanç merkezli bir yapılanma biçimi olarak tarihî süreç içerisindeki ilk oluşumuna yönelik birtakım görüşlere yer verilmiştir. Öncelikle eski Türk topluluklarında ocak olgusunun yeri ve önemi üzerinde durularak, daha sonra etimolojik boyutu, Alevilik-Bektaşılık literatüründeki yeri, tarihsel ve sosyolojik boyutları genel olarak incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Ocak, Ocak Kavramı, Ocak Sistemi.

Abstract

The concept of ocak, which has a large and important place in Turkish culture as a cult, has a unique meaning and conceptual framework within the Alevi belief system. In the historical process of the Alevi belief, it is seen that the dede and talip communities, who are members of the belief, are organized within the framework of this system in social, cultural, religious, legal and economic terms. In this study, which is based on a literature review, some opinions on the conceptual meaning of the term “hearth” in the Alevi belief system, how long it has been used and its first formation in the historical process as a belief-centered form of structuring are included. First of all, the place and importance of the hearth phenomenon in ancient Turkish communities will be emphasized, and then its etymological dimension, its place in Alevism-Bektashism literature, historical and sociological dimensions will be examined in general.

Key Words: Alevism, Ocak, Ocak Concept, Ocak System.

Giriş

Kültür, geçmişten günümüze yapıp etiklerimizden mesul olduğumuz, nesneyi anlamlandırdığımız ve toplum içerisinde toplumla birlikte uyum ile yaşadığımız yaşamımızı kolaylaştıran şeydir. İnanç ise, tutum ve davranışlarımızı sergilememizde bizi eylemlerimizden sorumlu olduğumuz ve ahlaki tutumlarımızı, yaşamımızdaki davranışlarımızdan bizi geri koyan, belirleyen etkidir. Anadolu'nunda yapılanmasını sağlayan gelenek ve göreneklerimiz,

tutum davranış ve inanç gibi zenginliklerin oluşumunda inanç merkezli uygulamaların payı oldukça büyüktür. Alevi inancı da inanç değerlerinin diğer gruplardan farklı olduğu, kendi içerisinde bile yöreden yöreye farklılık gösteren, gerek içinde barındırdığı hiyerarşik yapılanma ile gerek kanaat önderlerinin diğer inanç merkezli gruplardan ayrılan özellikleri ile Anadolu'nun yapılanmasına katkıda bulunmuştur.

Aleviler bir dizi basit ahlaki norma itaat ettiklerini ve dinin dışsal taleplerinden ziyade içsel anlamına göre yaşadıklarını dile getirirler (Shah, 2013, 265). Alevi inancına bağlı olan topluluklar, birden çok dış adlandırılmalara maruz bırakılsa da bu toplulukların kendi dini terimlerini, sosyal ve kültürel yaşantılarını tarif ettikleri ve bağlı oldukları bir kurum, bir sistemi vardır. Bu kurum ya da sistem *Ocaklık* kavramıdır. Ocaklık geçmiş ile gelecek arasındaki bilgi akışını sağlayan ve istikrarlı iletişimin kurulmasını sağlayan bir teşkilattır. Bu teşkilat Aleviliğin geleneksel akışını ve devamlılığını sağlayan şeylerin başında gelmektedir. Ocak sistemi için Alevi ulularının oluşturduğu ve köken bakımından kendilerini Hz. Ali ya da Hacı Bektaş-ı Veli'ye dayandırdıkları, sahip oldukları kerametler ile birlikte toplum içerisinde özel bir konuma sahip olan, bilgiyi aktaran ve birlikteliği sağlayan, sürekliliği oluşturan, dini töreleri düzenleyen ve yürüten kişilerin oluşturduğu kurum diyebiliriz.

Alevi inancında Ocaklık ve Dedelik çok önemli bir yere sahip olmakla birlikte Ocak sisteminin tarihi yapılanması ile yazılı kaynaklarda 19.yy öncesine gidilememesi bu yapılanmanın ilk oluşumu tarihi ile alakalı birçok cevaplanamayan sorunun öncüsü olmuştur. Dolayısıyla da Ocaklık sisteminin ortaya çıkışına dair birçok görüş ileri sürülmüştür. Prof. Dr. Ali Yaman bu görüşleri dört maddede sıralamıştır. Bunlardan ilki Ocak sisteminin ilk kez Hünkâr Hacı Bektaş Veli zamanında ortaya çıktığı; ikincisi Ocakların Hünkâr'dan öncede var olduğu ve Hz. Ali'nin oyundan gelen ailelerin oluşturduğu görüşü; üçüncüsü Safevi Türk Devleti kurucusu ve ulu ozan Şah İsmail (Hatayi) zamanında ortaya çıktığı görüşü ve son olarak Anadolu'ya gelen dini liderlerin yani Türkmen babaların oluşturduğu görüşüdür. Görüşlerin fazlalığı ve farklılığı nedeniyle de Anadolu'da çok sayıda Alevi ocağı bulunmaktadır. Bu ocaklar, işlev ve bağlılıklarına göre de kendi aralarında mürşit ocağı, pir ocağı, rehber ocağı gibi adlandırılmalara sahiptir. Hiyerarşik yapılanmanın en üstünde Mürşid Ocağı vardır ve diğer ocaklar Mürşid ocağına bağlıdır. Alevi Ocaklarının içerisinde, Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Ağuçen Ocağı ve Hasan Dede Ocağı birer mürşid ocaklarıdır. Mürşid ocağı baş ocak yahut ana ocak olarak da adlandırıldığı gibi, kendisine bağlı olan alt ocaklarla da arasında kuvvetli bir bağ vardır. Her pir ocağı ve rehber ocağı aynı zamanda mürşid ocağının talibidir. Baş ocak dediğimiz mürşit ocağına bağlı olan birçok pir ocağı bulunmaktadır ve pir ocakları bu anlamda Anadolu'da bir zenginliktir.

Ocak kavramının manasına baktığımız zaman, ocak sembolik olarak pişen yer anlamına gelmektedir. Ocak bir kazan olmakla birlikte bu kazan aşk ile kaynar ve içinde talipler pişer. bu ocağın evlatlarına ise Dede denir. Bundandır ki Dede ile ona bağlı olan talip arasındaki ilişki eşsiz bir bağlılık ve süreklilik vardır. Her pirin muhakkak bağlı olduğu bir mürşid ocağı ve her dedenin de bir talibi vardır. Pir ocağı mürşit ocağına, rehber ocağı ise pir ocağına bağlıdır. Ocaklar arasında da mürşitlik, pirlik ve rehberlik gibi bir hiyerarşi bulunmaktadır. Mürşid irşad eden, rehber ise yol gösterendir. Ocaklık sisteminin dışında bir Alevilik düşünemez, her Alevinin bağlı olduğu bir ocak vardır.

Toparlamak ve bir sonuca bağlamak gerekirse; daha önce de bahsettiğimiz gibi Ocak sistemi Alevi inancında önemli bir yere sahiptir. Ocaklar ocakzade dedelerin yetiştirdiği, sürekliliği sağlayan, eğiten ve öğreten, yöreden yöreye farklılık gösterse de inanç değerlerinin oluşmasını sağlayan, yol gösteren, dini törenlere yöneten ve devralmış oldukları mirası nesilden nesile, kuşaktan kuşağa aktaran bir kurum olarak Aleviler üzerinde büyük bir yaptırım olan kurumlardır. Aleviliğin geçmişten günümüze aktarılmasını sağlayan ve kendisine bağlı olan birçok talip ile sürekliliği devam ettiren ocaklar bünyesinde talip yetiştirmeye devam ettikçe

Alevilik inancı yerini ilk günkü gibi koruyacaktır. Evlad-ı Resul olarak adlandırılan dedeler de Alevilik inancının temel direği olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir. Çünkü dedeler, ocak sisteminin baş ögesi olmak ile birlikte, inanç ve pratikleri topluma ulaştıran ocak soyunun mirasçısı ve toplumsal sorumluluk ve manevi yükümlülüğe sahip olan kişilerdir. Günümüz Aleviliğinde geleneksel Alevilikten kopuşlar yaşansa da bu inancı diri ve canlı tutmak için Alevi kanaat önderleri başta olmaz üzere pir, rehber ve taliplere çok iş düşmektedir.

1.Kavramsal Çerçeve

1.1. Alevilik

Yer-Gök Yok İken “Zaman” Vardı,

Ol Kal U Bela’da İse “Biz” Vardık

Aleviliğin ne olduğu ya da ne olmadığı üzerinde yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Bakış açısı ne olursa olsun bilimsel bilgiye ulaşıp sağlıklı bir çıkarım yapabilmek için yapılan iyi niyetli tartışmalar Aleviliğin özellikle tarihsel kökenlerinin ortaya çıkartılıp anlaşılabilmesi açısından kıymetlidir. Buna karşın yapılan bir kısım çalışmalarda Aleviliği kendi özgün inanç ve sosyal yaşayış yapısından çıkarmanın amaçlandığı açıkça gözlemlenmektedir. Merkezi otoritenin belirlediği sınırlar içerisinde tanımlanan bu Aleviliğe birkaç kültürel öge dışında inançsal bir atıfta bulunulmadığı gibi toplumsal yaşamda kendini var edip ifade etmesinin de önü kapatılmaktadır. Özellikle üniversitelerde nesnellikten uzak üstelik temel insan haklarını da yok sayacak şekilde Alevilikle ilgili yapılan çalışmaların tekdüzeliği çalışmaları yapanların ve üniversitelerin özellikle Alevi toplum kesimleri nezdinde güvenilmeme sonucunu doğurmaktadır.

Alevilik nedir Alevi kimdir sorularına kendini Alevi olarak kabul edenlerin dahi hem fikir oldukları ortak bir cevap bulunmamaktadır. *Alevilik çalışmalarında belki de en temel problem herkesin üzerinde uzlaştığı bir Alevilik tanımın, gevşekte olsa ortaya konulamamasıdır* (Yıldırım, 2021, 36). “Yol Bir Sürek Binbir” şiarıyla hareket eden Alevilik inancını matematiksel bir formülle tanımlamaya karşı olmamla birlikte “Yer-gök yok iken ‘zaman’ vardı, ol kal u bela’da ise ‘biz’ yani ‘Aleviler’ vardı” düşüncesi inançsal olarak kabul ediliyorsa o zaman Aleviliği “yaşamın kendisi” diye tanımlamak en doğru tanımlardan olur.

Kızılbaş Aleviler arasında toplumsal kabul görerek çoğunlukla sözlü aktarım ile günümüze kadar gelmiş olan “yol”, “sürek”, “görgü” ve bunlara bağlı olarak oluşmuş olan Alevi inanç yapılanması Aleviliğin varlığının sürekliliğini sağlamaktadır. Alevi İnanç yapılanması;

I.Mürşidlik/Piri Piran,

II.Pirlik,

III.Rehberlik/Rayber,

IV.Taliplik olmak üzere dörtlü bir yapılanma içermektedir.

Kızılbaş Aleviler yüzlerce yıldır bağlı oldukları ocaklar sistemi sayesinde bugüne kadar özellikle dilsel ve inançsal olarak “El ele el Hakk’a” diyerek var olmayı başarmışlardır. Hakk ve hakikat yolunda yürüyen cümle yol evlatlarının talip olduklarını ifade eder (Uludivan, t.y.). Hiyerarşik olarak; Talip, rehber; Rehber, Pire; Pir, Mürşide; Mürşid, Muhammed Ali’ye ve Muhammed Ali ise, Allah’a ikrar vermişler yani bağlanmışlardır. Böylece verilmiş olan ikrar ile talip neticede Hakk’a ulaşacaktır. Alevilikte bu ikrar verme silsilesine “El ele el Hakk’a” denir.

Dedelik, soy takip eder, fakat hizmet postuna pîr ve mürşîd olarak oturup hizmet görececek dede de bağlı olduğu ocağın içinden seçim yolu ile seçilerek layığı kim ise o Post’a getirilir. Her

dede pîr ve mürşîd postuna oturamaz. Layık olarak kim seçilmişse o Post'a oturur, hizmet görür. Dede rehbersiz dedelik eder. Fakat rehbersiz görgü-sorgu yapamaz. 'Kısır cem' denilen ibadette rehber gerektir. Dede yeterlidir. 'Rehber, Pîr ve Mürşîd' üçlüsü görgü ceminde şarttır (Eröz, 2014: 121).

Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasında bulunan Alevilerinin önemli bir bölümü 'ocak' olarak adlandırılan kutsal aileler tarafından örgütlenmiştir. Bu aileler kendi soylarını peygamberin kızı Fatma ve amcasının oğlu Ali'den gelen imamlardan (Ehl-i Beyt) birisine bağlarlar (Gezik, 2012, 4). Burada ocak "soy", "aile" manasında kullanılmaktadır. Özellikle halk arasında aileden soyu sürdürecektir birinin ölümü sonrasında kullanılan "ocağım söndü" deyişini de ocağın halk tabakaları arasında da "soy" olarak tanımlandığını göstermektedir. Öte yandan ocak yemek pişirmek için ateş yakılan yer manasına da gelmektedir. Geçmişte ocaklarda çerağ uyandırma(yakma) günümüzde ise mum yakma adeti karşısında ocağın ateş kültü ve nur ile de bir ilgisinin olduğunu düşünmek gerekir.

Buyruk, Menakıb-nâme, Velayet-nâme gibi adlarla anılan geleneksel Alevi kaynaklarında ocak kavramının kullanılmadığını görüyoruz. Dinsel hizmetlerde yol gösterici olmak bakımından da Dedelerin el kitabı konumundaki Buyruklarda ocak kavramının, dede ailelerini niteleyecek şekilde yer almaması oldukça dikkat çekicidir. (Yaman, 2011: 49).

Alevi yazılı klasikleri olarak değerlendirilen Buyruk, Menakıb-nâme, Velayet-nâme gibi adlarla anılan geleneksel Alevi kaynaklarında "ocak" kavramının olmaması bu yazılı kaynakların yazıcıları kim ya da kimler, yazılma amaçları nedir, nerede yazıldılar ve benzeri sorularının sorulup cevaplarının araştırılıp aydınlatılması gerekmektedir.

Aleviler ise toplumsal ibadetlerini, 12 hizmetli (1.Mürşid, 2. Rehber, 3. Gözcü, 4. Çerağcı (Delilci), 5. Zakir (Aşık), 6. Ferraş (Süpürgeci), 7. Sakka (İbrikar), 8. Kurbanlı (Sofracı), 9. Pervane, 10. Peyik (Davetçi), 11. İznikçi (Meydancı), 12. (Bekçi) tarafından yürütülür. Yolun Reya/Raa Heqi süreğinde ise ilk ocak sistemlerini 12 ocak üzerinden inşa edip anlamlaştırmışlardır. 11-13.yüzyıllarda teşekkül eden 12 özerk ocaklar ve kendi aralarındaki kısmen (El ele, el Halkka) hiyerarşik yapısı! ocaklar kendi aralarında zaman ve mekân farklılaşması sonucuyla biraz da karmaşık bir şekilde biri birilerine el vermiş, Mürşidlik babında birbirlerine bağlanmışlardır. Daha sonraki asırlarda bu Ocaklara eklenmiş diğer Ocaklar da mevcuttur (Yalçın, 2023,128). Ocak yapılanmasının 11. Ve 13. yüzyıllarda oluşumunun kabulü halinde bu yapılanmaya dahil olacak Ocakların 10 yüzyıl ve öncesinde kurulup toplumsal yapılanmada yerini almış olmaları gerekir. Gerçekten de Dersim Hozat Bargini Köyü'nde bulunan Ağuçan Türbesindeki kitabede 930 Yılı yazması bu topraklardaki Alevi Ocak yapılanmasının bilinenden daha eski olduğunu ispatlamaktadır.

Alevi Ocakları çok farklı şekillerde sınıflandırılabilir: Örneğin işlevlerine ve iş bölümüne göre "1.Mürşid Ocakları, 2.Pir Ocakları, 3.Rehber Ocakları, 4.Düşkün Ocakları(Hıdır Abdal Ocağı)." şeklinde; örgütlenme/bağlılık durumuna göre, "1.Bağımsız Ocaklar, 2.Hacı Bektaş Çelebilerine Bağlı Ocaklar," şeklinde; Cem ibadetindeki uygulama farklılıklarına göre "1.Erkânlı Ocaklar, 2.Pençeli Ocaklar" şeklinde ve ayrıca ocakların alt grup veya bölgesel isimlere göre de "Tahtacı Ocakları, Dersim Ocakları" gibi farklı şekillerde anılmaları söz konusudur (Yaman, 2011: 49). "El ele el Hakk'a" sistemiyle her ocağın talibi olduğu bir başka ocak vardır. Ocaklar arasındaki hiyerarşik yapılanma özelde inançsal genelde de toplumsal bütünlüğün sağlanmasına hizmet etmiştir.

Soy, keramet, hizmet unsurlarıyla var olan dede soylu ailelerinin her biri bir Ocak soyundan gelmektedirler. Ocak zade olarak tabir edilen dede aileleri soydan dolayı toplumdaki saygı görmektedirler. Yola bağlılıklarının yanında talipleriyle olan münasebetlerinin devamlılığı ocak zade olan dede soylu ailelere olan saygıyı arttırmaktadır. Ayrıca yaşayan dede soylu aile

fertlerinin yanında ocaklara atfedilen kerametler müstakil olarak o ocağa olan saygı ve bağlılığı daimî kılmaktadır.

TDK sözlüğüne göre Mürşid kelime olarak “1- doğru yolu gösteren, 2- kılavuz müritlerine gizemciliği öğreten tarikat şeyhi” anlamlarına gelmektedir. Alevilik inancında ise Mürşid irşad eden, doğru yolu gösteren, rehber, tarikat ulusu anlamındadır. Mürşid, kılavuz, uyarıcı, müritlerine kurtuluş yolunu gösterici, dervişleri yöneten ve yönlendiren, sözü yasa niteliği taşıyan kimsedir. Mürşid, hem taliplerin hem de rehber ve pîrin üst makamıdır.

Alevilik ocak sisteminde Mürşid Ocakları “Amcazâde (Emmidaş)” olarak değerlendirilir ve birbirine karışamazlar. Serçalan ya da Sereçavan olarak nitelendirilen Ağuçan, Bamasur, Dede Garkın ve Hacı Bektaş (Serçeşme); İran – Irak coğrafyasında Sultan Sahak; Suriye – Lübnan – Ürdün coğrafyasında Haydarî ve Klezî mürşid ocakları mevcuttur. *Tacül Arifin* Es-Seyyid *Ebul Vefa* El Kürdi (925-1017) Ağuçan Ocağının kurucusudur. Ülkenin değişik yerlerinde Diyarbakır merkeze bağlı bug adı Nahırkıracı olan Şarabi koyunde, Elâzığ Sün Köyü’nde ve Dersim Hozat Bargini’de *Tacil Arifin* Es-Seyyid *Ebul Vefa* El Kürdi’nin kurucusu olduğu Ağuçan ocakları bulunmaktadır. Mürşid ocaklarının da bağlı olduğu üç ana dergâh; Kerbela Dergâhı, Erdebil Dergâhı ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı bulunmaktadır. Dersim’de mürşid ocağı olarak kabul edilen Ağuçan Ocağı ile Bamasur Ocağı Kerbela Ocağı’na bağlıdır.

Son yıllarda Alevi Kızılbaş ocaklarının da Hacı Bektaş Veli Ocağı’na bağlanma gayret ve çabasının olduğu görülmektedir. Halbuki 1209-1271 yılları arasında yaşamış olan Hacı Bektaş’tan yaklaşık 300 yıl önce Alevi Ocaklarının varlığı bilinmektedir. *Ağuiçen tarihine dair Cem Vakfı Kurucu Genel Başkanı Prof. Dr. İzzettin Doğan ile gerçekleştirdiğimiz mülakatta da Sayın Doğan; “Hozat’ın Bargini (Karabakır) köyündeki Ağuiçen Türbesindeki kitabede 930 yılının yazdığını ve bu tarihin Hacı Bektaş-ı Velî Hazretlerinin Anadolu’ya gelişinden yaklaşık 300 yıl öncesine tekâmül ettiğini” ifade etmiştir (Mülakat tarihi ve yeri: 31. 08. 2016, Yeniköy-İstanbul) (Çelik ve Kırteke, 2017: 129).*

Genelde Alevi Ocaklarının özelde de Mürşid Ocaklarının toplumsal yapı içerisinde etkileri ve sorun çözmedeki fonksiyonları asimilasyon politikaları, köyden kente göç, modernleşme, ideolojik yaklaşımlar gibi nedenlerle yok denecek kadar azalmıştır. Alevi Kızılbaş inancının bilimsel bilgi ile var edilmesi hem inancın korunmasını hem de toplumsal barışın sağlanmasına katkı sunacaktır.

1.2. Ocak Kavramı

“Ocak” kavramı Türk kültüründe önemli bir yere sahip olup atasözlerinden deyimlere, askerî birliklerden toplumsal teşkilatlanmaların adlandırılmasına kadar birçok yerde kullanılmıştır. Örneğin toplumun temel yapı taşı olan aile için “baba ocağı”, askerî birlikten bahsedilirken “peygamber ocağı” denilmesi ya da Osmanlı Devleti’nde önemli bir askerî birliğin doğrudan “Yeniçeri ocağı” olarak adlandırılması, günümüzde temel bir sağlık biriminin “sağlık ocağı” olarak adlandırılması gibi nitelendirmelere sıklıkla rastlanılır. Bir felaketle karşılaşıldığında söylenen “ocağım söndü” gibi deyimler de “ocak” kavramı ve işaret ettiği değerlerin hayatiliğine vurgu yapar. Tüm bunlarla birlikte “ocak” kavramı Alevilikte en özel anlamlarından birine kavuşmakta, inancın mihenk taşı ve taşıyıcısı diyebileceğimiz “dede” ailelerini-soyunu, daha da önemlisi dinsel/manevi bilginin aktarımını ve devamlılığını sağlayan toplumsal yapılanmaları ifade etmektedir.

“Ocak” kavramının anlamları oldukça çeşitli olmakla birlikte Türk Dil Kurumu sözlüğünde verilen “ev, aile, soy”; “aynı amaç ve düşüncüyü paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer”; “halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile” gibi anlamları özellikle dikkat çekmektedir (www.sozluk.gov.tr, 09.12.2023). Hiç kuşkusuz

Anadolu ve çevresinde halk hekimliği soya bağlı bir aktarıma eşlik eden, bilginin ve maharetin de aktarımı vasıtasıyla sonraki kuşaklara aktarılmıştır. Alevilikte de manevi/dinsel bilgi aynı anlayışla yüzyıllarca aktarılmış ve bu aktarım yine “ocak” kavramı ve yapılanması etrafında devam etmiştir. Ahmet T. Karamustafa’ya göre (2015: 48) kadim atalar kültünün yerini alan ve peygamber soyundan geldiğine inanılan Seyyid ya da veliler, “ocak” yapılanmasıyla 11. ve 12. yüzyıldan itibaren Anadolu halk İslam’ının temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bülent Akın ise Alevilerin tarihî süreçte farklı şekillerde adlandırılmalarına rağmen kendilerini ocak kavramı içerisinde ya da çerçevesinde tarif ettiklerini belirtir ve “ocak”la ilgili şu tanımlama ve tespitleri yapar:

Alevi inanç sistemi (erkân/yol) içerisinde soy esaslı sürdürülen ve veli kültü merkezli oluşarak tarih boyunca yine bu bağlamda güncellenen ocak sistemi, dede ve talip topluluklarının tamamını, birbirleriyle olan bağlantıları üzerinden kapsayacak kadar geniş bir yayılma alanı gösteren inanç merkezli, sosyo-kültürel bir yapılanma özelliği gösterir (...) (Akın, 2017: 239-264).

11. yüzyıldan itibaren, etraflarında toplanan Türkmen topluluklarla birlikte Anadolu’ya gelen ve dede, baba, ata ve abdal olarak adlandırılan dervişlerin Ehlibeyt’e dayanan bir silsile ile veli kültü merkezli gerçekleştirdikleri teşkilatlanmanın ocak yapılanması olduğu açıktır. Daha önceki yüzyıllarda boy, oba ya da aşiret reisi konumundaki lider vasıflı kimseler, Türkmen topluluklarıyla iletişime geçen seyyid ailelerinin ve İslam tasavvufunun etkisiyle yerini dede, baba, ata ya da abdal adı verilen kişilere bırakmışlardır. (Akın, 2017: 240-256)

Kadim din ve inançlarda ateşe duyulan saygı, ateşin gerçek ve mecaz anlamda kullanılan anlamlarıyla birlikte ateş yakılan yere “ocak” denilmesi ve etimolojik olarak da “ocak” kavramının “od (ateş)” ile ilişkilendirilmesi oldukça önemlidir (bkz. Türk, 2009: 251-258). Yemeği pişiren, haneyi ısıtan ve aydınlatan “ocak” ya da “od (ateş)” fiziksel olarak hayati fonksiyonlarının yanı sıra mecazi anlamlarıyla yine hayati bir yerde durmaktadır. “Aşkın odu yüreğimi/Yaka geldi yaka gider” diyen Yunus Emre ya da “Yüreğime bir od düştü yanarım” diyen Pir Sultan Abdal gibi bilgeliğin temsilcisi ozanların bahsettikleri “ateş”, tarifi pek mümkün olmamakla birlikte varlığa, evrene, insana duyulan muhabbetin ya da yüzlerce âşığın deyişinde geçen “ışık/aşk”ın bir ifadesidir. Öyle ki aynı “ateş”in büyük bir ihtimalle aydınlatma özelliğinden olsa gerek “ışık” olarak da adlandırılan nice derviş, Aleviliğin köklerinde yer almış ve hatta birçok Alevi ocağı da onların ismiyle ve erkânıyla günümüze intikal etmiştir.¹ “Işık” olarak adlandırılmakla birlikte Kalenderi, Haydari, Abdalan-ı Rum, Bektaşî, Torlak gibi adlarla nitelendirilen ve 15. yüzyıl öncesinde dahi Seyyid Battal Gazi Zaviyesi etrafında toplanan dervişlerin yürüttükleri erkânlardan ve teşkilatlanma özelliklerinden yola çıkan Bülent Akın, bu toplulukların dönemin Alevi ocakları olduğu görüşünü kuvvetli benzerliklerle ifade etmektedir (Akın, 2007: 240-256). Keza bilgeliği ve aşkı terennüm ederek en önemli taşıyıcılık misyonunu üstlenen halk ozanlarına da “âşık” denmesi elbette tesadüf değildir ve od(ateş)-ocak-ışık izleğiyle doğrudan ilişkilidir. Alevi ocaklarının mürşitlik misyonuyla, talipleri irşad ettiği ya da aydınlattığı düşünüldüğünde fiziksel anlamda ocağın aydınlatma özelliğiyle irtibatın kurulabilmesi mümkündür. Ocağın fiziksel olarak pişirme özelliği de temel bir işlevdir. Alevi ocaklarının ise tasavvufi bir mahiyette, bireyleri “ham” olma hâline kurtarıp “pişirdikleri” pekâlâ söylenebilir ve hatta temelde tasavvufun ve Aleviliğin tam da bu “pişirme”ye odaklandığı oldukça açıktır. Mevlâna Celâleddin Rumi’ye atfedilen “Hamdım, piştım, yandım” sözü ve Kaygusuz Abdal’ın ustaca bir alegoriyle bir şiirinde bahsettiği, nefsi temsil ettiği anlaşılan ve kırk gün kaynatmasına rağmen pişmeyen kaz gibi onlarca örnek bu durumu açıkça göstermektedir.² O hâlde “nefsini/kendini bilme” yolculuğunda kılavuz olacak mürşid ya da pirlarin, “ateş” ile temsil edilen muhabbetin/aşkın tecessüm ettiği kişiler olması ve “ocak” olarak adlandırılması oldukça isabetli görünmektedir. Öyle ki Alevilikte “Buyruk” olarak adlandırılan el yazması metinlerden biri olan ve Ahmet Taşgîn’in hazırladığı Bisâtî Buyruğu’nda (Menâkıbu’l-Esrâr Behcetü’l-Ahrâr), fiziksel anlamdaki ocağın çığlıkları pişirmesi

sebebiyle mürşitlikle ilişkilendirildiği şöyle ifade bulur: “...Ve dahi ayn-ı cem arasında sümkürmek ve tükürmek terk edeptir. Meğer destmal içine ala, ocağa ve çırağa karşı dahi terk edeptir. Zira ocak ve ateş mürşit mesabesindedir. Her dem çığ pişirir, onun için mürşittir...” (Aktaran Yaman, 2011: 49). Tarihî, dinî, sosyolojik, kültürel boyutlarıyla önemini koruyan “ocak” kavramı ve Alevi ocaklarının, tüm bunlarla birlikte tasavvufi boyutuyla *aşk ateşini* gönüllerde yaktığı, *karanlıkları aydınlattığı* ve *hamları pişirdiği* unutulmamalıdır. “Muhyiddin Abdal coşunca/Çiğler özünde pişince/Gönlümüze yâr düşünce/Hiç sabr u karar bilmeyiz” diyen Muhyiddin Abdal ve nice âşığın ya da abdalın yolculuklarının başlangıç noktasının da buralar olduğu düşünüldüğünde konunun maneviyat, tefekkür ve sanat iklimi açısından önemi ortaya çıkmaktadır.

1.3. Ocak ve Alevilik

Anadolu’nun sahip olduğu maddi ve manevi zenginliklerin oluşumunda gelenek ve göreneklerin, inanç merkezli uygulamaların payı büyüktür. İçerisinde yüzyılların birikimini barındıran Alevilik, Anadolu’nun yapılanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Aleviliğin geleneksel bir şekilde devamlılığını sağlayan temel kurumların başında ise ocaklar gelmektedir. Ocaklar geçmişle gelecek arasındaki istikrarlı iletişimi ve bilgi akışını sağlayan teşkilatlardır. Köken bakımından kendilerini Hz. Ali ya da Hacı Bektaş Veli’ye dayandıran ocaklar, sahip oldukları kerametlerle toplum içerisinde özel bir yere konumlanan, inanç hakkında muhafaza ettikleri bilgiyi toplumun hizmetine sunarak geleneğin aktarıcısı niteliği taşıyan, devraldıkları mirası kuşaktan kuşağa aktarmakla sorumlu ve böylece toplumsal bağları koruma işini üstlenmiş, dini törenleri düzenleyen ve yürüten kişilerin oluşturduğu kurumlardır. Soyun etrafında oluşan, dini inançların yönettiği bir sistem olarak da adlandırılabilir ocaklarda merkezi bir yapı yoktur. Bu sebeple Anadolu’da çok sayıda Alevi ocağı bulunmaktadır. Öncelikle Doç. Dr. Ali Yaman hocanın “ocak” kavramı ile ilgili tarihsellik bağlamında yazdığı çalışmasına bakmakta fayda olacağını düşünüyorum. Böylelikle kavramsal olarak daha net bir algıya sahip olmakla birlikte, “ocak” kavramının Alevi inancı bağlamında kullanımını anlamak açısından okumalarımıza şüphesiz önemli katkılar sunacaktır.

“Ocak, Anadolu halk inançlarında büyük yer tutar. Bunun eski geleneklerle bağlantılı olduğuna dair birçok araştırmacı görüş belirtmiştir. (İnan 1995: 66-71) Ocak kültü, ateş kültü ile birlikte değerlendirilir. (Er, 1998: 83-91) Ocak, sözcüğü eski metinlerde (İnan, 1987: 638) ve daha sonraları “soy ve sülale” anlamında da kullanılmıştır. Bizim burada ele aldığımız ve “Ocak” olarak nitelendirilen terimle anlatılmak istenen Alevilerde dinsel hizmetleri gören Dedelerin aileleridir. Her Dede ailesi bir Ocağa dahildir. Onun temsil ettiği değerlere büyük kutsallık ve manevi güç atfedilir. Aleviler arasında da ocaklara karşı büyük bir saygı vardır. Ocaklarla ilgili olağanüstü birçok kerametlerin söz konusu olduğu olay (menkıbe) dilden dile aktarılır. (Yaman, 1998: 91-100). Ocaklar yani dede ailelerine mensup olmak bazı özel ayrıcalıkları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki Dedeler arasında yaptığım araştırmalarda Dersim yöresinde aşiretler arası ve devlet/aşiretler arasındaki çatışmalar sırasında bile sadece ocakzade olanların silahsız dolaşabildikleri ifade edilmiştir.

(17) Yine bazı ocaklara mensup dede aileleri hastaların başvuru merkezleri konumundaydılar. Mesela Tunceli Hozat Karaca Köyü’ndeki Sarı Saltıklı Dedeler böyle ailelerdendir. Çeşitli hastalıklar için bazı Ocaklara başvurulur. Ayrıca Clarke araştırmaları sırasında Ocakzade Dedelere ait mezarların da yeşil renkli bezler konulduğunu ve bunun da karizmatik soyu sembolize ettiğini ifade etmektedir. (Clarke, 1999: 121). Birçok dedesoylu’nun mezarı da zaman içerisinde büyük ziyaretgahlara dönüşmektedir. Mesela Malatya, Arğuvan, Ballıkaya (Mezirme) Köyü’ndeki Vaylo Dede, Muş Varto İçmeler (Rakkasan) Köyü’ndeki Seyyid Nesemi Dede yakın zamanda yaşamış dedesoylulardır. Bu kişilerin soyları ve toplum üzerindeki nüfuzlarına binaen mezarları birer ziyarete dönüşmüş, türbe haline getirilmiş. Bu şekilde bu yerler sürekli ziyaret edilen, adak adanan, dilek dilenen mekânlar haline

dönüşmüşler. Bu örnekleri Anadolu'nun birçok yerinde görmek olanaklıdır.

Genel olarak Alevi-Bektaşî topluluklar cemaat yapılanması bakımından dergahlar ve ocaklara bağlıdır. Toplumsal planda dergâh ve ocak disiplini esastır. Bu organizasyon kutsal temellere dayanmaktadır çünkü bu ocakları oluşturmuş aileler keramet sahibi ululardan gelmektedir. Bu ulu kişiler aynı zamanda İslam Peygamberinin ve Ehlibeytinin soyuna dayanmaktadır. “Hak-Muhammed-Ali Yolu” olarak adlandırılan ve kutsanan bu yol, Ehlibeyte dayanan dede aileleri yani “Ocaklar” aracılığıyla yüzyıllardır süregelmektedir. Şapolyo'nun da ifade ettiği gibi “*Kızılbaşlarda ocak disiplini bir kutluluk arz etmektedir. Bu disiplinde bir Kızılbaş cemaatinin tesanüdünü vazifeli görmektedir. Kızılbaşlar bir sekt olarak mevcudiyetlerini devam ettirmektedirler...*” (Şapolyo 1964: 267). Alevi Ocakları, Dede Garkın, Sarı Saltuk ve Hıdır Abdal gibi Alevi geleneğinin evlad-ı resul (seyyid) saydığı ve kutsal kabul ettiği din ulularının adlarını taşımaktadır. Ocaklar zaman içerisinde, bu kutsal dervişlerin soylarından gelenlerce kurumsal hale getirilmiş, bu soylardan gelenlere ocakzade (ocakoğlu) denmiş, dedelik görevinin ocakzade dedeler (seyyidler) tarafından yerine getirilmesi bir gelenek halini almıştır. (18) Ocaklar konusunda Prof. Boratav da şu bilgileri sunuyor: “*...Hasan Dede Ocağı, Narlıdere Ocağı deyimlerinde görüldüğü gibi, Anadolu'daki Alevi-Kızılbaş topluluklarının, bölge bölge bağlı bulundukları kutlu merkezler; ocak bu deyimlerde, aynı zamanda, o yerlerde oturan tarikat ulularının soyu anlamına gelir ; genel olarak bu ocakların önderlik görevi babadan oğula geçer ; nitekim ocak ulusunun soyundan olan kimselere “ocakzade” derler “*” (Boratav 1984: 113). Dedelik konusunda olduğu gibi, ocaklar konusunda da bilimsel araştırmalar yapılmadığından, (19) Türkiye'deki toplumsal ve dinsel ortamı anlamak bakımından çok büyük önem taşıyan bu konuların birçok yönleri karanlıkta kalmıştır. Ben burada ocaklar konusunda giriş niteliğinde de olsa bilgiler sunmaya çalışacağım. Çünkü bu konunun büyük ölçüde aydınlığa kavuşabilmesi için, Anadolu'da değişik yörelerde bulunan ocakları kapsayan alan araştırmalarının ve özellikle Dede ailelerinde var olan her türlü yazılı ve sözlü verilerin toplanması gerekmektedir. Bu bağlamda Dedelerde bulunan şecerelerin (20) ve diğer el yazma belgelerin günışığına çıkması da büyük önem taşımaktadır. Biz edinilecek yeni bilgiler doğrultusunda bu zamana kadar elde edilmiş bilgiler doğrultusunda sunduğumuz verilerde de düzeltmelere ve değişikliklere gidileceğine bunun da olağan olduğuna inanıyoruz.”

Ocak, aile kurumu ile eşdeğer tutulmakta bu anlamda da çok yaygın bir kullanım alanı bulunmaktadır. Bu anlamda sözlükler, ocak kavramına ilişkin çok fazla veri sunmaktadır. Dede ailelerine dayanan Ocak örgütlenmesi Alevilik'in temel kurumlarından. Onların toplumsal rolleri sadece dinsel alanla sınırlı olmayıp başka alanları da içine almaktadır. Ocak üyeleri yani Dedeler, sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunurlar (Yaman, 2011: 43-64). Dedelerin sahip oldukları yetkiler ve yaptırım güçleri cemaatin sosyal düzenini sağlayan çok etkili bir güç olmuştur. Alevi Dedeleri, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan ocaklara bağlıdır. Bundan dolayı kendilerine Ocakzâde de denilir. Ocakzâde dedelerin Peygamber soyundan geldikleri yani evlad-ı resul oldukları kabul edilir ve bu nedenle “seyyid” adı ile de anılırlar. Dede ailelerinde bu durumu kanıtlamak üzere belli dergahların ve Nakibül Eşraflar'ın onaylarını taşıyan belgeler, yani şecereler bulunur. Dedelerin çoğu “gezici”dirler, bir başka deyişle belli zamanlarda kendilerine bağlı yerlerdeki taliplerini ziyaret ederek, dinsel törenler düzenler, topluluğu bilgilendirir ve anlaşmazlıkları giderirler (Yaman, 2011: 43-64). Ocakzâde dedeler arasında “El ele el Hakk'a” şeklinde de ifade edilebilen, “Mürşid-Pir-Rehber” şeklinde bir görev bölümüne gidildiği de bilinmektedir. Taliplerin hizmetlerini görmek üzere ocak mensubu dedeler böyle bir iç hiyerarşik düzen oluşturmuşlardır. Yüzyıllardır dilden dile dolaşan menkıbeler ve şecerelere göre Ağuçen, Sarı Saltık, Hıdır Abdal, Baba Mansur, Hubyar Sultan, Şah İbrahim Velî gibi Dede ocaklarına adlarını veren şahsiyetlerin bu konumları Soy, Keramet, ve Hizmet olarak özetlenebilecek özelliklere dayanmaktadır (Yaman, 2011: 43-64).

Dede ocaklarına adlarını veren şahsiyetlerin bu konumlarını belirleyen üç önemli unsur vardır:

• *Soy:* Ocak Ulularının bazıları gerçekten soy yoluyla Hz. Ali'ye bağlanmaktadır. Şecerelere her ne kadar ihtiyatla yaklaşmak gerekse de bunların tümünün düzmece olduğunu iddia etmek de doğru değildir. Demek ki bazı ocak uluları gerçekten Hz. Ali soyundan gelen ocakzade bir soya mensupturlar.

• *Keramet:* Yine sözlü geleneğe ve şecerelerde yazılanlara göre bazı ocak uluları da olağanüstü güçlere sahip olmaları ve keramet göstermeleri nedeniyle ocak kurucusu olmuşlardır ki bazı Dedeler de onların soylarından gelmektedirler. Bu kerametler arasında ateşe hükmetme, zehir içme, duvarı yürütmek gibi kerametler sayılabilir.

• *Hizmet:* Bazı ocak uluları da Hacı Bektaş Veli dergahında yaptıkları hizmetleri karşılığında Alevileri özellikle inanç ve ibadet konularında eğitmek üzere görevlendirmişlerdir. Menkıbelere göre Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltuk, Seyit Cemal, Güvenç Abdal gibi bazı ocak ulularını Anadolu'ya Alevi taliplere dedelik yapmak üzere göndermiştir (Yaman, 2011: 43-64).

Burada ocakların özellikleri ve işlevleri konusunu ayrıntılı olarak aktarmadan ocakların ne zaman ortaya çıkmış olabileceklerine ilişkin bilgiler de sunulacaktır. Bu konuda farklı Alevi-Bektaşî grupların mensup oldukları gelenek doğrultusunda tezleri savuna geldikleri bilinmektedir (Yaman, 2011: 43-64).

Dedebabalar, Çelebiler, Ocakzade Dedeler, Babalar ve Dikme Dedeler farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bu tezleri genel olarak şu şekilde özetlemek olanaklıdır:

- Alevi Ocakları Hacı Bektaş Veli zamanında ortaya çıktı.
- Alevi Ocakları Hacı Bektaş Veli'den önce vardı. Hz. Ali'nin soyundan gelen ailelerce oluşturuldu.
- Alevi Ocakları Şah İsmail'den sonra ortaya çıktı.
- Anadolu'ya gelen kabilelerin dinsel/siyasal lideri türkmen babaları Ocakzade Dede ailelerini oluşturdular.

Kızılbaş Alevi Ocakları işlevlerine göre şu şekilde sınıflandırılmıştır: A-Mürşid Ocakları,

B-Pir Ocakları,

C-Rehber Ocakları, D-Düşkün Ocakları.

Ocakları örgütlenme bakımından şu şekilde sınıflandırabiliriz:

A-Bağımsız Ocaklar

B-Hacı Bektaş Çelebilerine Bağlı Ocaklar.

Yine ocakları uygulamadan kaynaklanan farklılıklara göre şu şekilde sınıflandırabiliriz:

A-Erkânî Ocaklar

B-Pençeli Ocaklar

Dedelik veya ocak kurumu, eski Türk geleneklerinde bulunan şaman ve kam geleneği ile Türklerin İslam'la tanışmalarından sonra karşılaşılan hilafet veya imamet anlayışına bağlı olarak şekillenmiştir. Hz. Peygamberi ve Ehl-i Beyt'ini imam olarak gören, yani on iki imamı ve onun devamı olan dedeleri dinî lider kabul eden Alevi zümreler için ocakzâde olmak, dinî otorite olarak söz sahibi olmanın diğer adıdır (Rençber, 2013: 162). Her ocak, çoğunlukla dini-mistik ve karizmatik inanç önderinin adını taşımaktadır. Ocak adını taşıyan şahsiyetin Ehl-i Beyt ve oradan da Hz. Muhammed'e uzanan bir soy silsilesi bulunmaktadır. Dede ise bir ocağa bağlı olarak bir yandan soyunu Hz. Muhammed'e dayandırır, dolayısıyla meşruiyetini bu şekilde ortaya koyar. Dedelik, kalıtımsal olarak aynı soya mensup yani kan bağına bağlı olarak

geleceğe aktarılır (Çeribaş ve Köse, 2018: 15). Sözlü kültüre dayanan Aleviliğin en önemli yürütücüsü olan dedenin soy bağlantısının yanı sıra otorite olabilmesi için tasması gereken

HACI BEKTAŞ Sultan Samit Güvenç Abdal Koçu Baba Hüseyin Gazi Seyit Cemal Şeyh Çakır Sarı İsmail Kızıldeli Şücaeddin Veli Ali Koç Baba Seyit Selahaddin Koca Mekan Kara Yağmurlu Sultan Söylemez Mehmet Dede Seyyid Kalender Cibali Sultan Hacı Ali Turabi Hacı Murad Veli Mehmed Abdal	AVUÇAN Kara Pirbad Koca Leşker Sarı Sultan Kalender Üryan Hızır Hubyar Sinemil Cemal Abdal Şeyh Çoban Şeyh Şazeli Yalınca Seyit Sabun Şih Delil Berhican Seydi Ahmet Şah Ali Abbas İmam Rıza Seyit Ali Hüseyin Abdal	DEDE GARKIN Ali Seydi Şeyh İbrahim Pir Sultan Ali Baba Çalabverdi Kul Himmet Arzuman GÖZÜ KIZIL Kazımoğulları Beyaz-ı Bostan Köse Süleyman	BABA MANSUR Hacı Kureys Derviş Gevr ŞİH AHMET Derviş Cemal HAYDARI-KLEZİ BELİRSİZ* Keçeci Baba Garip Musa Yanyatır Hacı Emirli Hıdır Abdal Koca Haydar Zelil Kalender * Konumu belirlenemeyen dede ocakları
---	---	---	---

1.1.7. Alevi inanç sisteminde ocak merkezi yapılarına bağlı bir yapıya sahiptir. Ocaklar arası muhteşem bir prizma ortaya koyan bir bağlantı ağı vardır. İnanç zümresince “el ele el Hakk” düsturu ile bu sistem kendi içinde bir inanç otokontrolü ortaya koymaktadır. Her ocağın bir üst ocağı vardır. Ocaklar ya serçeşme olarak gördükleri Hacı Bektaş Veli Ocağına ya da kendi içlerinde alt üst örgütlenmesi ile bir otokontrol sistemi kurmuşlardır. Anadolu’nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında mühim görevler alan bu ocakların yapılanma merkezleri de belirli bir sistem ve hatla oluşmuştur (Ersal, 2009: 46). Her pirin bağlı bulunduğu bir mürşit ocağı, her dedenin talipleri bulunur. Her ocağın etki ve faaliyet merkezi bellidir. Ocaklar arasında mürşitlik, pirlilik ve rehberlik ilişkisi bulunmaktadır. Ocaklar arasındaki bu olağan makam sırasını ve sınıf gözetimini sergileyen yapı, geleneksel Alevilikteki dini ve sosyal yapılanmanın göstergesi olarak ocak, dede ve talip bağının devamlılığını sağlar. Bir başka deyişle geleneksel Alevilikte ocak ağının odağında mürşit ocağı bulunmaktadır. Dini ve sosyal teşkilatlanmadaki bu hiyerarşik kuruluştaki mürşit ocağı bağlı bulunan ana ocak, pir ocağı ise bağlı olan ilişik ocağı ifade eder. Yani pir ocağının bağlı olduğu ocak mürşit ocağıdır. Pir ocağı için mürşit ocağının salt kılavuzluğu gereklidir. Mürşit ocağının da pir ocakları bulunmalıdır. Rehber ocağı pir ocağına bağlıdır. Görev alanında taliplerine yolun gereklerini öğretmek kılavuzlukta bulunur. Bunların hepsinin birbirine yükümlülüğü vardır. Alevi topluluklarda inanca bağlı biçimde yaşamı tanzim eden ocaklar, topluluğu bir arada tutmak, esen kılmak ve kılavuzluk etmek görevini yüklenmiştir. Alevi ocaklarının sistematize edilmiş yapıları, uzun süreli varlıklarında önemli bir etken olmuştur. Tuğrul bu durumu şöyle açıklamıştır: “Alevilikteki ocak sistemine göre, hangi ocağın kimlere pirlilik edeceği; ayrıca bir talip aşiretinin pirlisinin kimler olduğu belirlidir. Taksime riayet etmek erkândır. Bir tâlibin kendi atasının pirini bırakıp başkasını tutması câiz görülmemiştir” (Tuğrul, 2019: 478).

Tablo 1: Alevi-Bektaşilerin dahil oldukları ocaklardan bazıları gruplandırılmıştır.

1.4. Dergâhlar, Ocaklar, İbadethaneler, Ziyaretler Açısından Alevi Kültürünü Diğer Kültürlerden Ayıran Özellikler Ya Da Benzerlikler

Alevi Kültürü; Türkiye’nin ve Ortadoğu’nun birçok bölgesinde etkili olmuş ve zamanla kendi inanç sistemini oluşturmuş, ritüellerini ve toplumsal yapısını meydana getirmiş bir inanç sistemidir. Bu kültür içerisinde ocaklar, tarikatlar ve ziyaretler önemli yer tutmaktadır. Bu

kavramlar Alevi kültürünün pek çok yönlerini ortaya çıkartmakta hem benzerlikler hem de farklılıklar göstermektedir.

Ocaklar; geçmişten günümüze Alevi öğretisinin temelidir. Cemlerin, semahların Alevi toplumsal yapısının görüldüğü yerlerdir. Taliplerin görgüsü, musahip olmanın faaliyetleri cemler neticesinde Ocaklar yoluyla yapılmıyordu. Alevi yaşamında toplumsal kuralların gerçekleşmesi Ocak ilişkisiyle gerçekleşmişti. Alevilik günümüze Ocaklar yoluyla geldi. Aleviliğin temel kurumları olan Dedelik, Pirlık Makamı ve Ocaklardır. Ocaklar, Alevilikte hem ruhani hem de sosyal işlevleri olan kurumlardır. Ruhani işlevi açısından; Alevi inancının öğretilerini ve ibadetlerini yaşatmak ve aktarmakla görevlidir. Cem törenleri, muhabbet meclisleri ve diğer dini ritüeller ocaklarda gerçekleştirilir. Sosyal işlevi açısından; topluluk üyeleri arasındaki sosyal ilişkileri düzenler, yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik eder, aynı zamanda, topluluk üyeleri arasında anlaşmazlıkların çözümünde arabuluculuk rolü üstlenir.

Alevi ocakları içerisinde Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Ağu İçen (Ağuçan) Ocağı, Hasan Dede Ocağı, Sarı Saltık ve Kureş Baba Ocağı birer mürşit ocağı olarak kabul edilmektedir. Bu baş ocaklara bağlı birçok pir ocağı bulunmaktadır. Alevi Ocakları arasında hiçbir ayırım yoktur. Onlar ayrımcılığa yer vermezler. “Eri erden ayıran kördür” derler. Er erkek değil candır. Can insandır. Ocaklar; “El ele, el Hakka” diyerek hizmeti bölüşürler. Mürşitlik, Pirlık bağıyla birbirlerine bağlıdırlar. Her Dede, her Pir ailesi kendini bağlı saydığı, Dede, Pir ailesinin talibi sayar. Ocaklardan bazıları başka Ocağa bağlı kalabilir. Bağlanan Ocak Mürşit Ocağı, bağlı Ocak Pir Ocağıdır. Rehberlik de bir başka Ocağın hizmetini paylaşır. Böylece tüm Ocaklar birbirlerine bağlı olarak aralarında hizmeti paylaşırlar. Bunun için paylaşım “El ele, El Hakka” denir. Örneğin; Sarı Saltık, Derviş Cemal’e mürşittir Ağu içenle de aralarında mürşitlik bağı kuruludur kim kimin cemine giderse mürşit odur. Kureş’in mürşidi Baba Mansurdur düşkün ocağı ise Hıdır Abdal Ocağıdır. Düşkünlükle ilgili başlarda farklı uygulamalar vardı. Her Ocak düşkün sorununu kendi içinde çözüyordu. Ocakların tümü böyle birbirlerine rızalıkla bağlıdırlar. Alevi Kızılbaş Ocakları dörde ayrılırlar bunlar;

1. Mürşit Ocakları

Alevi Ocakları içerisinde Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Ağuçan Ocağı ve Hasan Dede Ocağı birer mürşit ocağı olarak görülürler. Bu baş ocaklar bağlı birçok pir ocağı bulunmaktadır. Mürşit ocaklarına bağlı pir ocakları bu anlamda zengin bir görünüm arz etmektedir.

2. Pir Ocakları

Dini ve Sosyal teşkilatlanmadaki bu hiyerarşik kuruluştaki mürşit ocağı bağlı bulunulan ana ocak, pir ocağı ise bağlı olan ilişik ocağı ifade eder.

3. Rayber Ocakları

Pir’in yokluğunda dinsel konularda “pir” adına referans olan yol gösteren rehber olarak da bu ocaklarda hizmet etmektedirler.

4. Düşkün Ocakları

Alevî çevrelerinde ahlâkî değerler sisteminin korunması amacıyla benimsenen yolun ilkeleri dikkate alınmayıp yasaklanan şeylerin işlenmesi halinde cem ayininde dedenin kararı ve toplumun tasvibiyle ilgili kişi “düşkün” diye ilân edilir, bu kişinin sabit olan suçluluk durumuna da “düşkünlük” denir. Bazen düşkün yerine “yolsuz”, düşkünlük yerine de “yolsuzluk” kelimelerinin kullanıldığı da görülür. “Düşkün etmek, düşkün edilmek” ifadeleri suçluya düşkün meydanı açılarak ceza verilmesi, “düşkün kaldırmak” ise kişinin düşkünlük durumunun kurulan meydan yahut mecliste sona erdirilmesi manasında kullanılır.

Alevi ocakları ikiye ayrılırlar. Hacı Bektaş Veli'ye bağlı ocaklar ve Bağımsız ocaklar. Alevilikte temel baş ocaklar on iki tanedir bunların tamamı tarihi Dersim coğrafyasındadır. Bu ocaklardan üçü zamanla Dersimden ayrılarak, ikisi İstanbul'a biri de Antalya'ya gitmiştir.

Alevi tarihinde Ocakların ne zaman çıktığıyla ilgili farklı dört temel görüş vardır. Bunlar;

“1. Alevi Ocakları, Hünkâr Hacı Bektaş Veli zamanında ortaya çıktı.

“2. Alevi Ocakları, Hünkâr Hacı Bektaş Veliden önce vardı. Hz. Ali'nin soyundan gelen ailelerce oluşturuldu.

“3. Alevi Ocakları, Kızılbaş Türkmen boylarınca kurulmuş Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail Hatayiden sonra ortaya çıktı.

“4. Anadolu'ya gelen kabilelerin dinsel –siyasal liderleri olan dede, baba, Abdal unvanlı babalar Ocak zade Dede ailelerini oluşturdular.” (Yaman, "Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan, 2011) Yaman, Alevi ocaklarının ilk oluşumunun hangi dönemde ve ne şekilde olduğunun aydınlatılması için bu dört etkenin bir arada değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamadan geçmez. (Yaman, Alevilikte Dedelik ve Ocaklar: Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik, 2004). Diğer taraftan da Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen kolonizatör dervişlerden birçoğunun adına kurulmuş olan ocakların günümüzde halen mevcut olmasından hareketle ocakların ilk oluşumunu, ocak ismi adı altında olmasa da bu derviş gruplarının hizmet ve soy esaslı gerçekleştirdikleri yapılanmalara bağlar. Aslında bu dört varsayım, farklı araştırmacılar tarafından ayrı ayrı ileri sürülmüş görüşlerdir. Bunların içerisinde ikinci sırada yer alan, “Hz. Ali soyundan gelen ailelerin (seyyidlerin) çok eski tarihlerde ocakları oluşturduğu” görüşü, sözlü gelenekte en yaygın kabul gören varsayımdır. Bu anlamda Alevi Ocakları hakkında önemli çalışmaları bulunan Ali Yaman, konuyla ilgili makalesinde, “Ocak” sözcüğünün kelime anlamı ve kullanımları hakkında geniş bilgi verir. Yaman, Pir Sultan Abdal'ın bir deyişinde geçen “Ocak oğlu ocağından gelince” ve “Ocak oğlu ocağından varınca” dizelerinden yola çıkarak ocak kavramının ilk olarak 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığını varsayabileceğini belirtmekte, ancak bu dizelerin alındığı cönklerin istinsah tarihinin belli olmaması nedeniyle kesin bir hüküm verilemeyeceğini ifade etmektedir. Yaman, 19. ve 20. yüzyıllara ait bazı icâzetnâme ve şecereleri karşılaştırmalı olarak inceleyerek yazılı belgelerde ocak kavramına 20. yüzyıldan itibaren rastlandığını ifade eder.

Alevi ocakları hakkında müstakil çalışmaları bulunan Hamza Aksüt de benzer biçimde seyitlerin belli boy, oymak ve aşiretlere veya aşiretlerin alt gruplarına katılmasıyla ocakların ortaya çıktığını ileri sürerse da ocak kavramının yazılı kaynaklarda ilk olarak ne zaman yer aldığı hususunda fikir beyan etmez (Aksüt, 2004). Alevi inanç sisteminin tarihî oluşumunda oldukça önemli yeri olan Babaî İsyanı, Dede Garkın ve Kalenderi topluluklar hakkında müstakil çalışmaları olan A. Yaşar Ocak, Irene Melikoff'un görüşlerinden hareketle Alevi ocaklarının oluşumunda iki kültün baskın etkisinden söz eder. Ocak, Alevi ocaklarının ilk yapılanmasının Ö. Lütfi Barkan'ın “Kolonizatör Türk Dervişleri” onun öncesinde de Fuad Köprülünün Abdal, Dede, Baba ve Ata diye adlandırdığı, 10. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkmen babaları tarafından 12. yüzyıl sonrası “Hz. Ali kültü”, “On iki İmam kültü” ve “Kerbela Matemi kültü” şeklinde sıralayabileceğimiz üç temel kült üzerine inşa edildiğini belirtir. Ocak, yeni inanç anlayışının Nizari İsmailî'nden etkilenmiş, Sünni olmayan, aynı zamanda Şii de denilemeyecek bir heterodoks İslam yorumunun oluşturduğunu belirtir (Ocak, Türkler Türkiye ve İslam Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri., 2013) ve ocakların ilk oluşumu ile ilgili olarak Şah İsmail'in rolünün önemini vurgulayan şu ifadelere yer verir: “Alevilikteki Tanrı anlayışı, kısaca ‘Tanrının insan bedeninde şekillenmesi’ diyebileceğimiz ‘hulul (incarnation)’ inancı çerçevesinde, eski Türklerdeki Gök Tanrı kavramının Hz. Ali ile özdeş hale getirilmesinden oluşan bir Tanrı telakkisidir. Bu sebeple Alevilik'te Hz. Ali, tarihsel Hz. Ali'den çok daha farklı olup Alevi teolojisinin belkemiğini

oluşturur. Oniki İmam kültü aslında bu temel inancı kamufle eden daha ikincil bir kültürdür. İkinci temel nokta, Hz. Hüseyin etrafında teşekkül eden Kerbela Matemi kültüründe düğümlenir. Deyim yerindeyse, Aleviliği tarihi boyunca ayakta tutan -temelde eski Mezopotamya kökenli- bu kültür, aslında, Alevilikte kolektif vicdanın sembolü haline gelmiş bir 'acı, ıstırap, ezilmişlik, zulme, haksızlığa uğramışlık' kültürüdür. Bu bakımdan görüldüğü kadar basit değildir; Aleviliği anlayabilmek için ele alınacak temel hareket noktalarından biridir. Alevilik XVI. yüzyıl başında Şah İsmail-i Safevi tarafından işte bu iki ana kültür etrafında, eski Türk kabile hiyerarşisinin, çok belirgin mistik bir ruhla sentezinden ibaret mükemmel bir cemaat teşkilatına kavuşturuldu. Eski kabile şefleri ve dini reisler olan Türkmen babalar, böylece Hz. Ali soyundan gelen seyyidler, dedeler haline geldiler. Bu soylar, ocak denilen kutsal dede-seyyid ailelerini oluşturdu ve Alevi zümrelerinin her biri, başlarında, aynı zamanda Alevi yolunun müşidi olan dedelerin bulunduğu bu ocakla bağlandı. Bu, tıpkı tasavvufi tarikatlar örneğinde gerçekleştirilmiş bir teşkilatlanmaydı. Bu sebeple bu ocakların her biri, Alevilik bünyesindeki bir tarikat sayılabilir" (Ocak, Türkler Türkiye ve İslam Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri., 2013)

Tarikatlar, daha geniş bir organizasyon olan İslam'ın mistik (tasavvufi) gelenekleri içerisinde yer alır. Alevilik de bir tarikat yapısına sahiptir, ancak bu yapı diğer İslam tarikatlarından farklılıklar gösterir. İşte Alevi kültüründe önemli tarikatlardan bazıları;

1. Bektaşî Tarikatı

Bektaşî Tarikatı, Aleviliğin en bilinen ve en yaygın kollarından biridir. Hacı Bektaşî Veli tarafından kurulduğuna inanılır ve Osmanlı imparatorluğu döneminde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bektaşilik, hoşgörü, eşitlik, kardeşlik ve insan sevgisi gibi değerleri ön planda tutar.

2. Kızılbaş Tarikatı

Anadolu'da yaygındır. Kızılbaşlar, Şah İsmail Hatayi'yi ve Safevi Devleti'ni destekleyen topluluklardır. Kızılbaşlık, Alevilik inanç ve ritüellerinin yanı sıra, Şiilik ile de bazı ortak noktalar taşır.

3. Nusayrî Tarikatı

Nusayrilik, Aleviliğin bir başka kolu olup, özellikle Suriye, Türkiye (Hatay bölgesi) ve Lübnan'da yaygındır. Nusayriler İmam Ali'yi Tanrı'nın tecellisi olarak görürler ve İslami ibadetleri kendilerine özgü bir şekilde yerine getirirler.

4. Mevlevî Tarikatı

Mevlevilik, Mevlana Celaleddin Rumi tarafından kurulan bir tarikat olup, Alevilikle doğrudan bağlantı olmasa da mistik ve tasavvufi öğretileriyle Alevi kültürüne yakınlık gösterir. Mevlevi dervişlerinin sema törenleri, tasavvufi bir ritüel olarak bilinir.

5. Şah kulu Sultan Dergâhı

Şah kulu Sultan Dergâhı, Alevi-Bektaşî geleneğinin önemli merkezlerinden biridir. İstanbul'da bulunan bu dergâh, Alevi inanç ve pratiklerinin yaşatıldığı önemli bir merkezdir.

6. Çelebi Ocağı

Çelebi Ocağı, Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelenlerin oluşturduğu bir tarikattır ve Bektaşî geleneğinin sürdürülmesinde önemli bir rol oynar. Çelebiler, Alevi-Bektaşî toplulukları arasında saygın bir konuma sahiptir.

7. Babagan Kolu

Babagan Kolu, Bektaşiliğin iki ana kolundan biridir. Diğer ana kol Çelebilerdir. Babaganlar, daha mistik ve esoterik uygulamalarıyla bilinirler ve genellikle şehir merkezlerinde yaygındırlar.

8. Dede Garkın Ocağı

Dede Garkın Ocağı, Alevilikte önemli bir ocak olup, adını Dede Garkın'dan alır. Alevi-Bektaşî inanç sisteminin sürdürücülerinden olan bu ocak özellikle Anadolu'da önemli bir yere sahiptir.

Alevi Tarikatları genel olarak Bektaşî tarikatı ile ilişkilidir. Bektaşîlik, Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerine dayanır ve Alevi inancının önemli bir parçasını oluşturur. Bektaşî Tarikatı özellikle Osmanlı İmparatorluğu zamanında yaygınlaşmış ve etkili olmuştur. Alevi tarikatlarının yapısı mürşit (öğretmen) ve mürit (öğrenci) ilişkisine dayanır. Mürşit, dini ve manevi rehberlik sağlar, mürit ise mürşidin rehberliğinde manevi eğitim alır.

1.5. Ziyaretler ve Kutsal Mekanlar

Ziyaretler; Alevi topluluğunda önemli bir ibadet şeklidir. Ziyaret, genellikle kutsal kabul edilen mekânlara yapılan ziyaretleri ifade eder. Alevi inanç sisteminde; Cemler (Musahip Cemi, Görgü Cemi, Muharrem Cemi vb.), niyaz, semah, on iki hizmet, yakadan geçirme aşure gibi ritüellerle benzer şekilde geleneksel ritüel bağlamı ziyaret kültüründe de yoğun olarak gözlemlenir. Atalar ve tabiat kültürleri (ağaç, ateş, su, toprak, kaya, dağ) inanışlarıyla kutsal olduğuna inanılan mekânları türlü istek ve dileklerle ziyaret etmeyi ifade eden ziyaret kültürü, halk inanışlarının kaynaklık ettiği kutsal mekân ritüelleri, inanç anlatıları, kutsal mekân deneyimi ve katılım motivasyonu ile bir bütünlük teşkil eder. Alevi geleneksel yaşamında oldukça canlı bir profil çizen ziyaret kültürünün olay örgüsüne bağlı yaşamında oldukça dünyada da oldukça canlılık gösterdiği Alevi inanç kültürüne bağlı yazarların inanış, anlatı, ritüel ve deneyim noktasında karakterleri ve kurgusal mekanları ziyaret yerleri çerçevesinde şekillendirdikleri görülür. Alevi inanç sistemine Veli Kültü Çevresinde gelişen Ziyaret Kültürü, kişinin halk katında kutsal olarak kabul edilen bir kişi veya bir yerle temasa geçmek amacıyla belli kurallar ve ritüeller eşliğinde yoğun olarak ziyaret ettiği “ziyaret” adı verilen türbe, yadır, ocak çerçevesinde oluşan inanış, anlatı boyutlarını ifade eder (Akin, 2022: 106). Türbe, doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanılan kimselerin (dede, baba, eren, şah, evliya, vb.) metfun bulunduğu ve ziyaretgâh haline getirilmiş olan mezardır (Ayverdi aktaran Rençber, 2008: 3256). Türbe ziyaretleri Alevî toplumunda oldukça önemli bir yer tutar. Türbe veya yadır, insanların dini duygulardan kaynaklı olarak değişik zamanlarda farklı ihtiyaçları için yardım diledikleri, türbede yatan (Allah tarafından sevildiğine inanılan) ereni, dualarına vesile kıldıkları ve dileklerin gerçekleşmesine bağlı olarak kurban adadıkları yerlerdir (Rençber, 2014: 210). Geleneksel Anadolu Alevîliğinde dede, baba, pir ve erenlerin türbelerini ziyaret etmek teşvik edilen bir davranıştır. (Bozkuş'dan Aktaran, 2006) . İncelemiş olduğumuz yöredeki Alevîler tarafından da kutsallığına inanılan ve dolayısıyla ziyaret edilmesi gerektiği düşünülen türbe, ziyaretgâh ve yadırların bulunduğunu Alevîler buralarda adadıkları kurbanları kesmekte; ardından lokma dağıtıp ve lokma duasını yapmaktadırlar. Allah'tan istenen dileğin kabul edilmesinden sonra kesilen kurbanı adak kurbanı denir. Başka bir deyişle bu kurban Alevî canların “dualarım kabul olursa bir kurban keseceğim” şeklindeki vaatlerinin gerçekleşmesi durumunda kestikleri kurbandır. Hastalığına şifa bulanlar, askerden çocuğu gelenler, herhangi bir işe girenler, girdiği sınavlarda başarılı olanlar, trafik kazası geçirip iyileşenler, evlenmek istediği kız kendisine verilenler, maddi anlamda refaha kavuşanlar vs. bu isteklerine ulaştıklarında adak kurbanı keserler. Keçi, koyun, koç gibi hayvanlar adak olarak gösterilebilir (Rençber, 2014: 210).

1.5.1. Evliya Türbeleri ve Mekânları Ziyaret Edilirken Yapılan Ritüeller

İnsanlar, bir dilekleri olduğu vakit niyet edip bir ziyarete giderler. Büyüklerin aktardıklarına göre eğer bir ziyaret için adak adadığınız zaman, mutlaka gitmeniz gerekir. Çünkü o ziyaret, o adağı bekler. Adağı yerine getirmemenin kişiye olumsuz olarak yansıtacağına inanılır. Bugün Tunceli'deki ziyaretlerin bazılarının türbesi varken çoğunluğunun yoktur. Burada yaşayan insanlar, atalarından gelen bilgilerle nerenin bir ziyaret yeri olduğunu bilirler. Ziyaret mekânı,

Tunceli bağlamında, şöyle ortaya çıkmaktadır. Bir eren/ evliya daha sağlığında insanların şahit olduğu mucizevî güçler, kerametler gösterir. Ölümünden sonra eğer mezar yeri belli ise orası türbe olur. Eğer mezar yeri değil de en son yaşadığı ve keramet gösterdiği yer biliniyorsa orası ziyaret yeri olur. Bu şekilde bugün Tunceli/Dersimde çok sayıda evliyaya ait ve onların mekânı kabul edilen yüce dağlar mevcuttur (Ak, 2018: 95-110). Bunlarla ilgili hikâyeler de asırlar boyunca anlatıla gelmiştir. Kaynak kişilerin de aktardığı gibi; “Bir evliya için keramet göstermek zor değildir.”²⁹ Yine bu evliyaların birbirlerini ziyarete giderken gösterdiği kerametler de mevcuttur. Her ne kadar bu kerametlerin, evliyaların birbirlerine karşı üstünlük kurması olduğu iddia edilse de aslında bu tür kerametler evliyaların birbirlerini selamlama şeklidir. Mesela bugünkü Kureyşan ocağının atası Kureyş’in (Seyyid Mahmud-ı Kebir) hem Baba Mansur’u hem de Hacı Bektaş Veli’yi ziyarete giderken gösterdiği kerametlerden birinde vahşi bir ayıya, birinde de aslana binip zehirli bir yılanı da kamçı yapması, o evliyadan da keramet beklediği anlamına gelmektedir. Kureyş’in ayıya binerek gelmesine karşılık, Baba Mansur’un duvar yürüterek onu karşılaması, maalesef bugün ocaklar arasında üstünlük tartışmasının yaşanmasına sebep olmuştur (Ak, 2018: 95-110). Oysaki ocaklar, Kureyş’in, vahşi ayıya binip yılanı kamçı yaptığı kerametinden daha önce, yanan fırına girerek Alaaddin Keykubad’a keramet gösterdiğini de bilir ve kabul ederler. Düşünmezler ki ateşe giren bir evliya diğer bütün kerametleri de gerçekleştirecek güce sahiptir (Taş, 2019).

1.5.2. Tunceli Ovacık Munzur Baba Ziyareti, Ana Fatma Ziyaretinde Gördüğümüz Dini Ritüeller

Tunceli Munzur gözeleri ilk güzergâhımız olup gerçekten de tabiat ve dini ritüeller açısından görülmesi gereken ilk yerlerden biridir oraya gelip ayaklarını sürtmüş olan Munzur Baba gibi zatlar Dağın altından, üstünden, her yerden bembeyaz sular fışkırmaya adeta geçmiş günümüzde bir provasını yaparcasına kendi diliyle anlatmaya çalışıyordu. Tunceli’nin dini ritüeller açısından dağların, suların, dağ keçilerinin ne kadar önemli ve oraya değer kattığını farkına varmış oluyorduk. Kayaların arasında Sırlanma Mekânı olarak geçen ve dilek tutulup çerağ yakılan yerde geçen bu söz “Bütün tutkuların, aşırı isteklerden hırsa bağlı geçici dileklerden, eğilmelerden kurtulmayı özüne dönmeyi benimseyip ikrar alma ölmeden önce ölmek demektir. Alevi kültürünün en önemli sembolleri arasında gösterilen Ana Fatma, binlerce ziyaretçiyi kendisine çekerek dua edilen yerlerdendir. Alevilik inancının merkezi kabul edilen bu yer dersimdeki Munzur vadisi üzerindedir. Kerbela’da katledilen Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in anneleri olan Ana Fatma’nın her daim bereketi temsil ettiğine inanılmaktadır. Ana Fatma ziyaretgâhı esasen bir su kaynağıdır. Tunceli Cemevi Ziyareti gerçekten çok anlamlıydı özellikler dedelerin bizimle samimi bir şekilde ilgilenmesi ve güzel bir sohbet yapmaları bizim için aklımızdaki soruları günyüzüne çıkarmıştı. Cem evinin çok büyük olması cem ibadetinde ibadete katılım oranı açısından teşvik edici yapıya sahipti.

1.5.3. Dağ ve Tepe Kültü

Dağlar ve tepeler, tarihin bilinen en eski devirlerinden beri yükseklikleri, gökyüzüne yakınlıkları dolayısıyla insanların gözünde ululuk, yücelik ve ilahilik timsali kabul edilmiş, bu yüzden de insanüstü varlıkların, ilahların mekânı olarak düşünülmüşlerdir. Bunlar genellikle ilâhlarla temasa geçilen yerlerdir. Yunanlıların Olimpos’u, eski Türklerin Ötüken’i, İslâm milletlerinin mitolojilerinin vazgeçilmez Kafdağı, akla gelen ilk örnekler arasında sayılabilir. Anadolu’daki Bektaşî ve Kızılbaş geleneğinden Dağ Kültüne rastlanılır. Örnek vermek gerekirse Hacı Bektaşî Veli’deki Arafat Dağı buna misal verilebilir. Evliyaların kendilerini toplumdan soyutlayarak çile doldurdukları kerametlerini gösterdikleri, nefis tezkiyesi yaptıkları yerlerin başında dağları görüyoruz (Baş, 2013: 165-169).

Sonuç itibarıyla; Anadolu topraklarında yaşanan Alevilik ve Bektaşîlik aslında Ocaktan dedeye, dededen cem evine, cem evinden canlara ve bunun erkânına, dini ritüellerine, ziyaret

yerlerine, dağlarına akabinde kurallarına kadar hepsi birbirine zincir ile bağlı olmakta bunların hepsinin birleşimi kutsal Alevilik anlayışını ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç Yerine

Türk töresi ile biçimlenmiş Anadolu Aleviliğini dinsel ve kültürel olarak günümüze ulaştıran en önemli kaynak, dedeler tarafından nesilden nesile aktarılan sözlü gelenektir. Alevilikte edep ve erkânın yürütücüsü olan dede, bu bağlamda kültür hazinesi niteliği taşımaktadır (Kurt ve Çal, 2021: 145)

Tıpkı Orta Asya'daki kamlar, şamanlar gibi Alevi dedeleri de dini icraları yürüterek bulundukları topluma hizmet etmektedir. İnanç ve pratiklerle topluma ulaştırılan kurallar geleneğin temeli olarak önem taşımaktadır. Ocak sisteminin başat ögesi olan dedeler ocak soyunun birer halkası olarak toplumsal ve manevi yükümlülüğü bulunan kimselerdir. Farklı kaynaklara ve geleneksel icraya sahip olan ocaklar soya bağlı bir silsile ile devam etmektedir (Kurt ve Çal, 2021: 145). Ocaklar, Türkiye sahasında Alevi geleneğe bağlı toplulukların dini ve sosyal yaşamlarının düzenlenmesinde ve yönlendirilmesinde önemli kurumlardır. Günümüz şartlarının olağan etkileri gelenek bağlamında çözülüş yaşanmasına neden olmuştur. Bir taraftan genç kuşağın ilgisizliği ile kırsalda yaşanan sürekli ve iç göçler, ocak ve talip ilişkisini, daha doğru bir ifadeyle dede ile talip bağına zayıflatmakta, diğer taraftan zaman zaman çeşitli erenleri anmak adına düzenlenen şenlikler geleneğe bağlılık hususunda canlandırıcı bir etkiye yol açmaktadır (Kurt ve Çal, 2021: 145). Ocak kavramının tarihsel sürecinden okumaya başladığımızda karşımıza çıkan hane, ev gibi temsillerle de daha içeriden bir kavrama vurgu yaptığını görebiliyoruz.

KAYNAKÇA

- Ak, M. (2018). Türk halk dindarlığı ve evliya inancı: Sosyolojik bir yaklaşım. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (86), 95-110.
- Akın, B. ve Ekici, M. (2012). “Diyarbakır Yöresi Alevi Ocakları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 63, 231- 246.
- Akın, B. (2017). “Alevilikte ocak: Kavramsal çerçeveye ve tarihî arka plana yeni bir bakış”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), 239-264.
- Akın, E. (2022). “Kutsal”dan “kurgu”ya: Alevi-Bektaşî ziyaret kültürünün Talip Apaydın romanlarına yansımaları. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, (26), 106-133.
- Aksüt, H. (2004). Anadolu Aleviliğinin oluşum yerlerinden biri olarak Diyarbakır yöresi. *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu* (ss. 751–761). İzmir: O.R.B. Organizasyon.
- Ayverdi, E. H. (Rençber, İ., Akt.). (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Baş, M. (2013). Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 165-179.
- Bozkuş, A. (F. R. Bozkuş’tan aktaran). (2006). *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Çelik, H., & Kırteke, S. Alevî/Kızılbaşlık’ta ocak kültürü.
- Çeribaş, M. & Köse, S. (2018). ALEVİ inanç sisteminde ‘dedelik kurumu’nun menşei meselesi ve ‘dedelik kurumu’na dair yeni değerlendirmeler, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(22), 13-27. <https://doi.org/10.12981/motif.449>
- Ersal, M. (t.y.). Alevi inanç-dede ocaklarının teşkilatlanması üzerine bir değerlendirme.

Eröz, M. (t.y.). *Türkiye 'de Alevilik-Bektaşilik*.

Gezik, E. (t.y.). Rayberler–Pirler ve Mürşidler (Alevi ocak örgütlemesine dair saptamalar ve sorular).

Kurt, B. ve Çal, İ. (2021). Alevilikte ocak geleneği ve Ali Bircivan Ocağı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (98), 131-150.

Ocak, A. Y. (2013). *Türkler, Türkiye ve İslam: Yaklaşım, yöntem ve yorum denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oytan, M. T. (2007). *Bektaşiliğin içyüzü: Dibi, köşesi, yüzü ve astarı*. İstanbul: Demos Yayınları.

Rençber, R. (2014). Adıyaman Alevilerinde türbe veya yatır ziyareti. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (71), 209-224.

Taş, K. (2019). *Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan köklü tarihi ile Kureyşan Ocağı*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Shah, J. (2013). Evaluating Alevism in Turkey. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(2), 263-275.

Uludivan. (t.y.). *Yol cümleden uludur!*. <https://www.uludivan.de/Yol-c.ue.mleden-uludur-ar-.htm>

Yalgın, E. (t.y.). *Kürt Aleviliği - 2: Reya/Raa Haqi inancı*.

Yaman, A. (2004). *Alevilikte dedelik ve ocaklar: Dedelik kurumu ekseninde değişim sürecinde Alevilik*. Ankara: K.A.S. Derneği Yayınları.

Yaman, A. (2006). *Kızılbaş Alevi ocakları*. Ankara: Elips Kitap.

Yaman, A. (2011). Alevilikte ocak kavramı: Anlam ve tarihsel arka plan. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 59, 43–64.

Yıldırım, R. *Geleneksel Alevilik*.

Yılmaz, M., & Erdemir, A. (Ed.). (2012). *II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu (23–24 Ekim 2010)* (ss. 178–192). Ankara: Cem Vakfı Yayınları.